

УДК 81.376:811.161.3

А. М. Шубадзёрава

дацэнт кафедры сацыяльна-гуманітарных дысцыплін

Магілёўскага інстытута МУС,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт

(Беларусь)

РЭАЛІЗАЦЫЯ ПРАКТЫКА-АРЫЕНТАВАНАГА ПАДЫХОДУ ПРЫ ВЫВУЧЭННІ ДЫСЦЫПЛІНЫ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)»

У артыкуле разглядаюцца лінгваметадычныя асаблівасці вывучэння курсантамі юрыдычнай лексікі. Апісваюцца этапы практыка-арыентаванага навучання прафесійнай лексіцы, звяртаецца ўвага на цяжкасці, якія ўзнікаюць пры яе засваенні. Прапануюцца і аналізуюцца розныя віды заданняў, якія дапамогуць пашырыць і ўзбагаціць лексічны запас навучэнцаў, выпрацаваць уменні практычнага карыстання тэрміналогіяй па абранай спецыяльнасці.

Агульнай мэтай падрыхтоўкі кваліфікаваных спецыялістаў праваахоўных органаў з'яўляецца фарміраванне сацыяльна-прафесійнай, практыка-арыентаванай кампетэнтнасці, якая дазваляе спалучаць універсальныя, базавыя, прафесійныя, спецыялізаваныя кампетэнцыі для рашэння задач у сферы прафесійнай і сацыяльнай дзейнасці. Пры гэтым паняцці «кампетэнцыя» і «кампетэнтнасць» неабходна адрозніваць: кампетэнцыя — веды, уменні і вопыт для рашэння тэрэтычных і практычных задач, а кампетэнтнасць — здольнасць прымяняць гэтыя веды і ўменні для дасягнення неабходных вынікаў. Адукацыйны працэс ва ўстановах вышэйшай адукацыі дадзенага профілю павінен быць скіраваны на фарміраванне вышэйназваных кампетэнцый.

Ва ўстановах вышэйшай адукацыі Рэспубліка Беларусь, у тым ліку і ведамасных, у вучэбных планах для розных спецыяльнасцей і спецыялізацый прадугледжана выкладанне дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)», асноўная мэта якой — выпрацаваць і замацаваць практычныя ўменні і навыкі грамацкага карыстання вуснай і пісьмовай беларускай мовай.

Вывучэнне гэтай дысцыпліны павінна спрыяць фарміраванню наступных кампетэнцый:

– валодаць сучаснай культурай мыслення, быць здольным да развіцця і самаўдасканалвання, выкарыстоўваць асновы філасофскіх і псіхалага-педагагічных ведаў у прафесійнай дзейнасці;

– ажыццяўляць камунікацыі ў вуснай і пісьмовай формах на беларускай і замежнай мовах для вырашэння задач міжасабовага, міжкультурнага і прафесійнага ўзаемадзеяння;

– ажыщяўляць моўную камунікацыю, праяўляць ініцыятыву і аааптавацца да змен у прафесійнай дзейнасці;

– выконваць службовыя задачы ў адпаведнасці з нормамі маралі, прафесійнай этыкі і службовага этыкету.

На практычных занятках па дысцыпліне «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» рашаецца важная задача па пашырэнні і ўзбагачэнні прафесійнага лексічнага запаса навучэнцаў, выпрацоўцы ўмення практычнага карыстання тэрміналогіяй і прафесійнай лексікай па абранай спецыяльнасці. Акрамя гэтага, змест дысцыпліны прадугледжвае знаёмства з юрыдычнай дакументацыяй і асаблівасцямі яе афармлення.

Як паказвае практыка, засваенне дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» курсантамі першага года навучання выклікае цяжкасці, якія абумоўлены наступнымі прычынамі.

Першая з іх звязана з тым, што на занятках навучэнцам даводзіцца часта працаваць з юрыдычнымі тэкстамі, напісанымі прафесійнай мовай, а гэта складаная для вывучэння многафункцыянальная і многаструктурная моўная сістэма, якая мае свае асаблівасці. Для яе характэрны адметныя «функцыі (дэфінітыўная, функцыя канцэнтравання прафесійна-спецыяльных ведаў і функцыя адкрыцця новых ведаў); структурна адасобленыя сродкі выражэння (тэрміны) і спецыфічны словаўтваральны апарат (шырокае выкарыстанне абрэвіяцыі, эпаніміі і сімвала-літарна-лічбавых абазначэнняў). Такім чынам, мова спецыялістаў, функцыянуючы па агульнамоўных законах, набывае шырэйшыя семантычныя і структурныя межы і выходзіць за рамкі агульнаўжывальнай мовы, падкрэсліваючы сваю аўтаномнасць» [1, с. 11].

Для паспяховага авалодання прафесійнай мовай курсанту неабходна за-своіць новы лексічны пласт — юрыдычную тэрміналогію, якая з'яўляецца асноўным кампанентам тэзаўруса спецыяльнасці. Кожны тэрмін у заканадаўчым тэксце выконвае пэўную функцыю, накіраваную на тое, каб найбольш дакладна вызначыць адпаведнае юрыдычнае паняцце. Тэрміналагічны апарат аб'ёмны і неаднародны па сваім саставе: ён уключае тэрміны, розныя паводле сферы функцыянавання, стылістычнага выкарыстання, паходжання і інш., што ўскладняе працэс засваення юрыдычнай лексікі.

Другая прычына звязана з тым, што першакурснікі мала ведаюць пра сваю будучую прафесію і не назапасілі яшчэ дастаткова ведаў па спецыяльных дысцыплінах, а таму ім складана гаварыць на прафесійныя тэмы, абмяркоўваць вузкаспецыяльныя пытанні, з якімі яны пазнаёмяцца пазней у працэсе навучання.

Трэцяя прычына — гэта невысокі ўзровень беларускамоўнай падрыхтоўкі навучэнцаў. Авалоданне прафесійнай мовай — гэта не толькі веданне юрыдычных тэрмінаў, паняццяў, дэфініцый, але і ўменне ўжываць іх у працэсе

камунікацыі. Для многіх курсантаў недастатковая сфарміраванасць навыкаў вуснага маўлення (уменне выказваць свае думкі на беларускай мове) з'яўляецца сур'ёзнай праблемай. Гэта праблема сацыяльна абумоўленая: пры функцыянаванні дзвюх дзяржаўных моў сфера выкарыстання беларускай значна звужаецца. Па даных перапісу 2019 года, 70 % насельніцтва ў сямейна-бытавых умовах выкарыстоўвае рускую мову [2]. Як заўважае Л. Ц. Выгонная, «носьбіты сумешчанага двухмоўя ведаюць, што іх ступень валодання адной з моў не адпавядае патрэбнаму для “раскаваных” зносін... таму яны пазбягаюць гаварыць на пэўнай мове... набываюць своеасаблівы комплекс “моўнай непаўнацэннасці”» [3, с. 11]. Відавочна, што ў працэсе камунікацыі прадстаўнікі сучаснай моладзі, асабліва школьнікі і студэнты, аддаюць перавагу рускай мове.

Такім чынам, выяўленне вышэйназваных цяжкасцей дапамагае аптымізаваць працэс навучання па фарміраванні сістэмных ведаў, дае магчымасць выкладчыку эфектыўна арганізаваць работу па засваенні неабходнай інфармацыі, выпрацоўцы патрэбных навыкаў і ўменняў, а таксама падабраць адпаведныя формы і метады навучання для рэалізацыі пастаўленых мэт і задач.

Метадычная работа па вывучэнні тэрмінаў — адзін з важных элементаў вучэбнага працэсу. Засваенне тэрміналагічнай лексікі дазваляе не толькі правільна ўспрымаць навуковы тэкст, але і ствараць свае ўласныя выказванні, актыўна ўдзельнічаць у працэсе прафесійнай камунікацыі. Знаёмства курсантаў з новымі юрыдычнымі тэрмінамі ўключае некалькі этапаў: 1) азнаямленне з лексічнай адзінкай (гукавое і графічнае афармленне, семантыка, граматычныя прыметы); 2) засваенне (замацаванне ў памяці навучэнцаў); 3) выкарыстанне тэрміна ў маўленні.

На кожным з гэтых этапаў выкарыстоўваюцца розныя віды практыкаванняў, якія, як адзначае Е. Ю. Ваякіна, можна аб'яднаць у тры групы:

– некамунікатыўныя — накіраваны на свядомае засваенне лексічных адзінак,

– умоўна-камунікатыўныя — садзейнічаюць запамінанню значэнняў слоў у разнастайных камунікацыйных сітуацыях, актывізуюць працэсы ўспрыняцця, мыслення, памяці і ўключаюць заданні на развіццё маўлення,

– камунікатыўныя — накіраваны на выкарыстанне новых лексічных адзінак у маўленні. Пры выкананні такіх заданняў развіваецца крытычнае мысленне навучэнцаў [4, с. 144].

Усе тры групы практыкаванняў з'яўляюцца аднолькава важнымі ў працэсе засваення прафесійнай лексікі, бо яны дапамагаюць перайсці ад узроўню ўсвядомленага запамінання слова да яго выкарыстання ў маўленні.

Галоўная задача першага этапу — пазнаёміць навучэнцаў з лексічным значэннем новых тэрміналагічных адзінак, іх граматычнымі прыметамі і правапісам, навучыць знаходзіць тэрміны ў тэксце.

Да асноўных спосабаў і прыёмаў семантызацыі слоў (вытлумачэнне лексічнага значэння) адносяцца:

- 1) тлумачэнне лексічнага значэння слоў з дапамогай лінгвістычных слоўнікаў;
- 2) падбор сінонімаў і сінанімічных слоў;
- 3) тлумачэнне відавога паняцця праз родавае;
- 4) высвятленне значэння слоў праз кантэкстуальнае ўжыванне, сінтаматычныя сувязі.

Для ідэнтыфікацыі тэрміналагічных адзінак мэтазгодна выкарыстоўваць прафесійныя тэксты, якія дапамагаюць не толькі знаходзіць тэрміны, але растлумачыць іх значэнне, выявіць словаспалучальныя магчымасці, а таксама практыкаванні на выбар лішняга слова з некалькіх прапанаваных, на суаднесенасць слоў з адпаведнай катэгорыяй і інш.

Для фарміравання арфаграфічных навыкаў карыснымі будуць такія заданні, як запісаць словы пад дыктоўку, уставіць прапушчаныя літары, перакласці тэрміны з рускай мовы на беларускую. Аднак, як слушна заўважае С. І. Міхайлаў, для перакладу ў першую чаргу неабходна прапаноўваць «тыя юрыдычныя тэрміны і паняцці, якія маюць уласна беларускае паходжанне або лексічна не супадаюць з рускамоўнай тэрміналогіяй. Асаблівая ўвага пры гэтым акцэнтуюцца на дакладнасці перакладу з рускай мовы на беларускую юрыдычных тэрмінаў» [5, с. 172].

Наступным важным этапам з'яўляецца засваенне курсантамі новай лексікі. Асноўным сродкам на дадзеным этапе выступаюць спецыяльна падобраныя лексічныя практыкаванні: пераклад прафесійных тэкстаў, падбор слоў да прапанаваных дэфініцый, падстаноўка ў тэкст прапушчаных слоў, завяршэнне незакончаных сказаў і тэкстаў, перафразіраванне і інш.

Заданні, якія патрабуюць выбраць неабходныя словы або ўставіць у сказ прапушчаныя, часта выкарыстоўваюцца ў тэстах, якія могуць быць адкрытымі і закрытымі. Тэсты дазваляюць не толькі замацаваць новы пройдзены матэрыял (трэніровачныя тэсты), але і пракантраляваць якасць яго засваення (кантрольныя тэсты).

Эфектыўным відам працы па засваенні прафесійнай лексікі з'яўляецца пераклад. Ён садзейнічае папаўненню слоўнікавага запасу навучэнцаў, удасканаленню ведаў, развіццю вуснага і пісьмовага маўлення. На занятках могуць

выкарыстоўвацца розныя віды перакладаў: вусны і пісьмовы, выбарачны, анатацыйны ці рэфератыўны, пераказ-пераклад у залежнасці ад мэты, якую ставіць выкладчык.

Усе вышэйназваныя пісьмовыя заданні неабходна спалучаць з вуснымі (адказы на пастаўленыя пытанні, вусны пераказ тэкставых урыўкаў і інш.), паколькі разам яны садзейнічаюць трэніроўцы доўгатэрміновай памяці.

Мэта апошняга этапу засваення прафесійнай лексікі — гэта выкарыстанне тэрмінаў у працэсе камунікацыі. Гэты этап з’яўляецца самым складаным, бо вымагае ад навучэнцаў змястоўна, правільна, лагічна і паслядоўна выражаць свае думкі, свабодна выкарыстоўваючы раней назапашаны моўны матэрыял. Пры фарміраванні маўленчых навыкаў важна памятаць пра тое, што курсант «ніколі не навучыцца выказаць свае думкі, уступаць у суразмоўніцтва, пакуль не будзе пастаўлены перад неабходнасцю дзейнічаць (гаварыць) ва ўмовах штучнага маўленчага асяроддзя» [6, с. 138].

Найбольш эфектыўнымі будуць такія віды работы, як аналіз юрыдычнага тэксту (адказ на пытанні па тэксце, абмеркаванне і каменціраванне тэксту з выкарыстаннем вывучанай лексікі, анатаванне, пераказ, дапаўненне тэкстаў дадатковай інфармацыяй і інш.), абмеркаванне прафесійных тэм у фармаце круглага стала, штучнае стварэнне маўленчых сітуацый, ролевыя гульні, інтэрв’ю, апытванні і г.д. Разгледжаныя метады і прыёмы не толькі развіваюць маўленне, але і актывізуюць пазнавальную дзейнасць, фарміруюць навыкі лагічнага мыслення навучэнцаў.

Такім чынам, мы разгледзілі традыцыйныя формы практыка-арыентаванага навучання прафесійнай лексіцы, аднак яны не з’яўляюцца вычарпальнымі, могуць відазмяняцца, дапаўняцца іншымі інавацыйнымі метадамі і прыёмамі. Юрыдычная тэрміналогія вельмі складаная і патрабуе асобага індывідуальнага падыходу з боку кожнага выкладчыка.

1. Лубожева Л. Н. Роль профессиональной лексики в обогащении словарного состава общеупотребительного языка (на материале экономической терминологии английского и русского языков) : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.20. Челябинск, 2006. 204 л. [Вернуться к статье](#)

2. Национальный статистический комитет Республики Беларусь [Электронный ресурс]. URL: <https://www.belstat.gov.by/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-2019/infografika-i-plakaty/> (дата обращения: 07.02.2022). [Перейти к источнику](#) [Вернуться к статье](#)

3. Выгонная Л. Ц. Псіхалінгвістычныя аспекты беларуска-рускага білінгвізму // Беларуская лінгвістыка. 1994. Вып. 44. С. 10–14. [Вернуться к статье](#)

4. Воякина Е. Ю. Особенности преподавания профессиональной лексики будущим специалистам // Вопросы современной науки и практики. 2016. № 1(59). С. 141–146. [Вернуться к статье](#)

5. Михайлаў С. І. Курс «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» у сістэме фарміравання прававых ведаў студэнтаў юрыдычнага факультэта // Проблемы формирования внешней культуры молодежи на сложной проблеме : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Витебск, 24–25 апр. 2009 г. Витебск : УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2009. С. 172–174. [Вернуться к статье](#)

6. Яленскі М. Г. Асобны падыход у методыцы навучання беларускай мове : тэарэтыка-эксперыментальнае даследаванне. Мінск : НІА, 1997. 171 с. [Вернуться к статье](#)

Shuboderova A. M.

Implementation of Practice-Oriented Approach in the Study of the Discipline «Belarusian Language (Professional Vocabulary)».

The article deals with the linguistic and methodological peculiarities of teaching legal vocabulary to cadets. The stages of practice-oriented teaching of professional vocabulary are described. Various types of tasks are offered and analyzed, which will help expand and enrich the students' vocabulary, develop their skills in the practical use of terminology in the chosen specialty.